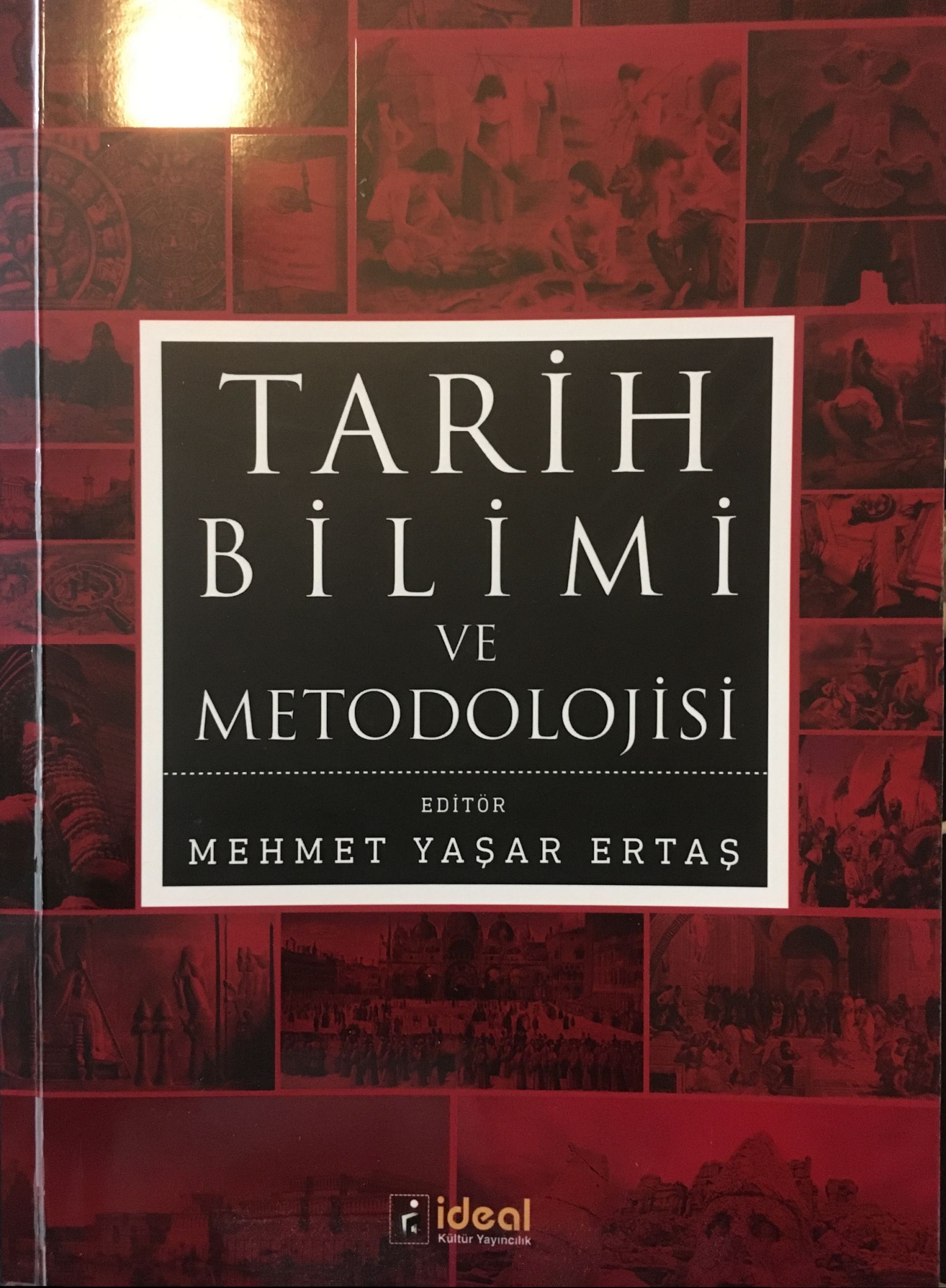

TARİH BİLİMİ VE METODOLOJİSİ

EDİTÖR

MEHMET YAŞAR ERTAŞ

ideal
Kültür Yayıncılık

TARİH BİLİMİ ve METODOLOJİSİ

Editör
Mehmet Yaşar ERTAŞ

Yayın Koordinatörü
Ahmet Dündar

Yayın Yönetmeni
Zeynep Yeşilova

Editör
Mehmet Yaşar Ertaş

Kapak Tasarımı
Yunus Karaaslan

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

1. Baskı: İstanbul, 2019

ISBN 978-605-2101-47-6

İDEAL KÜLTÜR YAYINCILIK
Reklam ve Organizasyon San. Tic. Ltd. Şti.
Topkapı Mah. Kahalbaşı Sok. No:31/1
Fatih - İstanbul
Tel: +90 212 528 85 41
Faks: +90 212 528 85 47
www.idealkultur.com
bilgi@idealkultur.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 12669

Baskı
OPTİMUM BASIM SAN. VE TİC.LTD. ŞTİ.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 Küçükçekmece / İstanbul
Tel: +90 212 463 71 25
www.optimumbasim.com
Sertifika No: 41707

© Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz.

Kütüphane Katalog Kartı

Tarih Bilimi ve Metodolojisi / Editör: Mehmet Yaşar Ertaş
466 sayfa; 24 cm.
ISBN: 978-605-2101-47-6
1. Tarih - Metodoloji
2. Tarihçilik - Türkiye
3. Tarihçe - Metodoloji
D 16.4.T9 T37907.2/TAR

Yerel Tarih Yaklaşımı ve Yerel Tarihçilik

Yunus Uğur*

Yerel tarih, kişi ya da grupların içinde varoldukları yerleşim alanıyla sınırlı olmak üzere aile, ev, mahalle, semt, şehir, kurum, dil ve olayların tarihini ele almayı amaçlayan bir tarihyazımı yaklaşımıdır. Hedefi, bölgesel, ulusal ve global ölçek yerine en küçük ölçekte tarihin seyrini ortaya çıkarmaktır. Yerel ölçekte kişilerin, grupların, kurumların ve gündelik hayatın nasıl oluştuğu, nasıl yaşandığı ve nasıl dönüşümler geçirdiği tarihi süreç içerisinde incelenmekte böylece tarihin aşağıdan-yukarıya yazımı, demokratikleşmesi, yerel ile ulusal ya da global tarihin aynı, farklı ya da özgün yönleri keşfedilmektedir. Dolayısıyla yerel tarih çalışması, hem tarihi yapanlar hem tarihi yazanlar hem tarih kaynakları ve hem de tarihyazım yöntemleri açısından diğer tarih yaklaşımlarından farklı özellikler barındırmakta ve ayrı bir yaklaşım olarak tarihyazımında ele alınmayı hak etmektedir.

Yerel tarih yaklaşımı, modern tarihyazımı çerçevesinde düşünülürse, *sosyal tarih*, *kültürel tarih* ve *mikro tarih*in gelişimi ile doğrudan alakalıdır. İlk zamanlar onların tamamlayıcı bir parçası olarak da ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, XX. yüzyılın başlarına doğru giden ve özellikle XX. yüzyılın ilerleyen on yıllarında kendisine daha fazla alan açan bir yaklaşımdır denilebilir. Alman Karl Lamprecht'in, XIX. yüzyılda profesyonel tarihçiliği ortaya çıkaran tarihselci akıma karşı yaptığı eleştiriler ve XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan toplumsal

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, yunusugur@sehir.edu.tr.

tarih yaklaşımına yönelik ilgi, aynı zamanda yerel tarih yaklaşımının da nüvesini oluşturmaktadır. XX. yüzyılın başlarından itibaren özellikle de I. Dünya Savaşı sonrası Almanya, Fransa, İngiltere ve A.B.D gibi ülkelerin tarihçiliğinde ortaya çıkan, devlet ve büyük adamlar tarihine ve kaynaklarına yönelik eleştiri ve alternatif tarih yazımları toplumsal ve mikro tarihçiliğe doğru giden süreci hızlandırır. Ayrıca, A.B.D. tarihçiliğindeki -XIX. yüzyıldaki yüksek göç oranlarından da etkilenerek- ulusal ve etnik farklılıklara dair yoğunlaşan çalışmalar, Fransız *Annales Ekolü*'nün modern dönem öncesine, kırsala, küçük yerleşimlere, düşünce ve hislere alan açan yaklaşımları, İngiliz tarihçilerin işçi gruplarına yönelik çalışmaları ve nihayet İtalyan tarihçilerin mikro tarihçiliğe giden araştırmaları bu sürecin farklı coğrafyalarda izini sürmemizi sağlar. Aynı yıllarda Türkiye'deki özellikle İ. H. Uzunçarşılı, Ö. L. Barkan, H. İnalcık, M. Ç. Uluçay gibi bazı tarihçilerin *tahrir* ve *şer'iyye sicilleri* gibi kaynakları keşfederek yerel tarihler, nüfus, sosyo-ekonomik ve entelektüel tarihler yazması bu süreçteki eşzamanlılığı ve coğrafi genişliği daha da iyi gösterir.

Yerel tarih yaklaşımını diğer tarih yaklaşımlarından farklılaştıran bir husus vardır. Bu yaklaşımda profesyonel tarihyazımının çok sesli, çok katmanlı, çok ölçekli olarak çeşitlendirilerek demokratikleştirilmesi ve benzerlik, farklılık ve özgünlüklere imkân tanıyacak bir şekilde tarih yaklaşımlarının geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Tarihçiler tarafından tarih disiplini içerisinde süregiden bu sürecin dışında "amatör" ya da "tarih meraklısı" denilebilecek kişilerce de tarih yazılması söz konusudur ki işte bu noktada yerel tarih başka bir yönüyle karşımıza çıkar. Bu tür bir merak ve tarihyazımı her alanda söz konusu olmakla birlikte özellikle yerel tarih ölçeğine giren alanda çok daha fazladır. Pek çok kişi ya da grup, kendilerinin, mensup oldukları aile, grup ya da kurumun, yerleştikleri ev, mekân ve şehirlerin tarihi bilgilerini toplamakta ve yazmaktadır. Bu anlamıyla tüm dünyada hem XIX. yüzyıl öncesine giden hem de XX. yüzyılda olağanüstü bir şekilde artan yerel tarihyazımı ile karşı karşıyayız. Osmanlı dönemi örneğinde Beşir Çelebi, Latifi, Abdurrahman Hibrî, Evliya Çelebi, Eremya Çelebi, Örfi Mahmud Ağa, Bâdi Ahmed Efendi gibi şahısların; Cumhuriyet döneminde Süheyl Ünver, Tosyavizâde Rifat Osman, İbrahim Hakkı Konyalı, Hüseyin Hüsameddin, Kâmil Kepecioğlu gibi kişilerin, bulundukları şehirlerin siyasi, toplumsal, iktisadi, dini ve kültürel yönlerine dair yazdıkları, yerel tarih çerçevesinde değerlendirilebilecek yapıtlardır. Bugün de aynı

şekilde "*yerel tarihçi*" olarak adlandırılabilecek profesyonel tarihçi olmayan kişi ya da gruplar yerel tarih üretmektedir.

Böylece yüzyıllardır devam eden yerel tarih üretimi bugün de tarihçi olsun ya da olmasın yüzlerce meraklısı tarafından devam ettirilmektedir. Yeni olan durum ise yerel tarihin tarihyazımı içerisindeki durumdur. Süreç içerisinde, kimin, nasıl ürettiğinden bağımsız olarak makro, ulusal ya da global olarak üretilen tarihlerin ve tarih tezlerinin yanı başında mikro, kişi ve yerele odaklı üretilen tarih ve tezlerin değeri teslim edilmiştir. Tarihyazımında yerel bilgi, tecrübe ve anlatıdan yola çıkarak inşa edilen bir tarih yaklaşımı tarihçilikte meşruiyet kazanmıştır. *Yerel tarih yaklaşımı* olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, kendi soru, kaynak ve yöntemlerini geliştirerek tarihyazımı içerisinde yerini sabitlemiş, tarihçiliğe ve sosyal bilimlere özellikle mikro-makro süreç, kaynak, tema ve aktörlerin etkileşimleri çerçevesinde büyük katkılar sağlamıştır.

Kabul edilmelidir ki yerel tarihin temel soru ve temaları, genel olarak tarihin soru ve temalarına göre yerel yani küçük ölçeklidir. Ne var ki yerel tarih, yerleşim yeri ya da bir mekân ölçeğinde olmakla birlikte ele alınan temalar düzeyinde çok kapsamlı olabilir. Bu anlamıyla yerel tarih yaklaşımı şehir tarihiyle çokça benzeşir. Örneğin Emmanuel Le Roy Ladurie'nin Languedoc, March Bloch'un Paris çeperi ya da Çağatay Uluçay'ın Manisa üzerinde yaptığı çalışmalar tek bir yerleşim yerini incelemekle birlikte çok çeşitli temaları içeren yerel tarih ya da şehir tarihi çalışmalarıdır. Aynı şekilde aile, yapılar, kurumlar, gündelik tarih ve yaşam hikayeleri çerçevesinde uzun dönemleri ele alan yerel tarihler de makro araştırma temasına dönüşebilmektedir. Bu noktada, çalışmaların sorularını ve kapsamını ortaya koyma çerçevesinde *yerel tarih yaklaşımına* sahip profesyonel tarihçi ile *yerel tarihçiyi* ayırt eden önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Profesyonel tarihçinin araştırma sorusu ve amacı çoğu zaman yerel ile global eğilimler ya da çeşitli dönemler arasındaki bağlantıları, kopuklukları tespit etmek olurken, yerel tarihçilerin sorusu, sadece ilgilendikleri yerin, temanın tarihi ile sınırlı kalabilmektedir. Benzeri fark daha sonra araştırma kaynakları ve sonuçlara erişim noktalarında da karşımıza çıkacaktır. Yerel tarihçiler çok dar bir alandaki kaynak ve sorunla uğraşırken profesyonel tarihçiler daha geniş alandan kaynakları ve açıklamaları araştırmalarına dahil etmektedir. Bununla birlikte, yerel tarih bir yaklaşım olarak mikro ölçekte insan ve olayların tarihini incelerken bunun makro anlatılara göre aynı,

farklı ya da özgün sonuçlarını ortaya koymayı hedefleyerek soru, tema ve dönemini seçmektedir.

Yerel tarih yaklaşımının araştırma sırasında kullandığı kaynaklar çok çeşitlidir. Bunlardan bir kısmı yerele mahsus kaynaklar olabildiği gibi bir kısım genel kaynaklar da yerel tarih yaklaşımı ile okunarak araştırmanın kaynağı haline gelmektedir. Kaynaklar temel olarak üç kategoride ele alınabilir: *Birincil kaynaklar, yapılar ve anlatılar. Birincil kaynaklar,* arşiv olsun yazma olsun her türlü kaynağı içermektedir. Nüfus kayıtları, toprak ve tarım alanları ile ilgili sayımlar, mülkiyet envanteri, vergi kayıtları, mahkeme defterleri, seyahatnameler, hatıralar, şehir tarihleri, gazeteler başta olmak üzere yerel ile ilgili bilgi içeren çok çeşitli kaynaklar. Örneğin Türkiye'deki yerel tarihçilik için bu kaynaklar şöyle özetlenebilir. Demografik yani nüfus bilgileri için *Tapu Tahrir, Avarız, Cizye, Temettuat, Nüfus, Salname* gibi kayıtlar; yapılı çevre yani mimari eserler, mülkiyet ilişkileri ve komşuluk bilgileri için *vakıf, plan, kroki, harita* gibi kayıtlar ve gündelik yaşama dair çok zengin detaylar için *şer'iyye sicilleri, ahkam-şikayet defterleri, mektup, hatırat, gazete* gibi belgeler yerel tarih çalışmaları için zengin bilgi ihtiva etmektedir. Yerel tarihçiliğin diğer bir kaynağı yerel ölçekte bulunan *yapılar*dır, başka bir ifade ile kültürel mirastır. Külliyeler, ibadethaneler, saraylar, evler, hanlar, hamamlar, çeşmeler, hazire ve mezar taşları, kitabeler, arkeolojik kalıntılar bu tür kaynaklar arasında sayılabilir. Bu tip kaynaklar mekandaki, şehirdeki değişimleri, nerede ne vardı gibi sadece morfolojik soruları cevaplamayı sağlamaz aynı zamanda isimler, yaptıranlar, inşaat malzemeleri ve kitabelerindeki gündelik yaşama dair verdikleri bilgiler ile yerelin sosyo-ekonomik ve kültürel pek çok sorusu için ipuçlarına ulaşmayı olanaklı kılar. Üçüncü grup kaynak ise genel olarak *anlatı* başlığı altında ifade edilebilecek sözlü tarih ya da insanların şahitlikleridir. Yerel tarih çalışmalarında hem önceden yapılmış hem de araştırma yapılırken gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmeleri, yerele dair insanî, toplumsal, siyasi, dini, kültürel, kurumsal, iktisadi, folklorik ve algısal sorulara cevaplar vermesi açısından çok özgün bir kaynak türüdür. Elbette yakın tarih çalışmaları için çok daha elverişli olan bu kaynak türü özellikle XX. yüzyılın başından beri dünyanın çeşitli yerlerinde yapılmaya ve arşivlenmeye başlamış ve yerel tarih araştırmalarının en önemli hafıza kaynakları olarak tarihyazımında yerini almıştır.

Bahsedilen soru, tema ve kaynaklar çerçevesinde yapılan yerel tarih çalışmalarında kullanılan yöntemler ise niteliksel ve niceliksel olarak sosyal

tarih ve mikro tarih yaklaşımlarında kullanılan yöntemlere benzemektedir. Tasvir yöntemleri, ağ, söylem ve metin/muhteva analizleri, istatistiki yöntemler, coğrafi ya da tarihi bilgi sistemlerinin kullanımı bunlara örnek olarak verilebilir. Diğer yaklaşımlardan farklılaşan bir yöntem, yerel tarihçiliğin sözlü tarih ve bireysel şahitlikleri yoğun olarak kullanmasında ve buradan gelen veriyi yorumlamasında ortaya çıkar. Sözlü tarih yöntemi, bireylerin hayat ve olaylara dair anlatısından ibarettir ve her bir bireyin anlatısında ortaya çıkan kurgu özgündür. Bununla birlikte diğer bireylerin ve tarihsel kaynakların anlatıları ile birlikte düşünüldüğünde yerel tarihe yönelik çok önemli ipuçları barındırır. Yerel tarihçi, kullanılan dilden, gündelik yaşamın detayına kadar bu anlatıların öznel ve nesnel yanlarını ayırt etmeye çalışır ki hiçbir şeyi ihmal etmeden bütüncül bir yerel tarih kurgusu oluşturabilsin.

Vurgulamak gerekirse, amatör yerel tarihçiler genel olarak tüm bu soru, kaynak ve yöntemleri çalıştıkları yerelin dışına çıkmadan, tamamen içinde bulundukları mekânın, şehrin sınırlarında araştırıp yazarken, yerel tarih yaklaşımı ile tarih yazan tarihçiler hem yerel hem de bölge, ulus ve global ölçekte soru, kaynak ve yöntemlerle araştırmalarını sürdürürler. Böylece yerelin farklı dönemlerindeki dönüşümleri, çevresi ve makro düzeydeki tarihi süreçlerle etkileşimi anlaşılmaya çalışılır. Bugün Türkiye'de ve dünyada her iki tür çalışma biçimine örnek olacak yığınla yerel tarih çalışması mevcuttur. Türkiye'nin hangi şehrine gidilse, büyük şehirlerin hangi semtine bakılsa, ya da farklı hemşehri derneği ziyaret edilse karşımıza pek çok yerel tarihçi ve yerel tarih çalışması çıkacaktır. Diğer taraftan şehir tarihleri çerçevesinde yerel tarih de denilebilecek pek çok çalışma tarihçiler tarafından yapılmaya devam etmektedir. Funda Çelebi'nin yerel tarihçilik ve yerel tarih grupları üzerine çalışması, Cumhuriyetin 75. yılı dolayısıyla liseliler arasında yapılan Cumhuriyetimiz konulu yerel tarih yarışmalarının Uygur Kocabaşoğlu editörlüğünde kitaplaştırılması gibi yayınlar ise yerel tarihçilerle profesyonel tarihçileri bir araya getiren uğraşlar olmuştur.

Yerel tarihçilik, herkesin tarih üretimine katkıda bulunması açısından öncelikle tarihi sivilleştiren, elitist olmayan, çok sesli hale getiren ve demokratikleştiren bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Genel tarihyazımına kadın, çocuk ve marjinal grupların dahil olabilmesinde yerel tarih yaklaşımının etkisi aşikardır. Böylece tarihyazımında "bütüncül tarih" (total history) olarak adlandırılan yaklaşımın en somut uygulaması yerel tarih ile ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, global eğilimlerin yereldeki karşılıklarını tespit etmek, farklı zaman ve mekanlardaki benzerlik, farklılık ve özgünlükleri ortaya

çıkarmak da yerel tarih yaklaşımının genel olarak tarihe katkısı olarak düşünülebilir. Diğer, üçüncü bir katkı olarak yerel çalışmalar, tarihsel dönüşüm süreçlerini keşfetmek, dönüşümlerin hızını, niteliğini ve coğrafi-kültürel farklılıklarını anlamak için hayati ipuçları sunmaktadır. Nitekim, tarihte meydana gelen bazı büyük dönüşümlerin nüvesi küçük ölçekli devinimlerden ortaya çıkmaktadır ki ancak yerel tarih yaklaşımı ile -kapitalist dönüşümün nüvesi olarak gösterilen Orta Çağ kale kentlerini düşünün- bunları tespit edip detaylandırmak mümkün olabilmektedir. Son olarak, insanların bulundukları çevreye sahip çıkması, somut ya da somut olmayan kültürel mirasın korunmasında yerel tarih çalışmalarının ve ortaya çıkardığı bilgi ve bilincin önemi yadsınamaz.

Son bir not olarak şu söylenebilir ki, bir taraftan küreselleşme ve yerelleşme tartışmaları diğer taraftan internet ve dijital teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde araştırma ve sunum süreçleri çok daha kolaylaşan ve yaygınlaşan yerel kaynak ve bilgiler, gelecekte, yerel tarihçiliğe olan ilgiyi daha da artıracak bu da yerel tarihçiliğin tarihe ve diğer ilimlere olan katkısının çoğalmasına zemin hazırlayacaktır.

Okuma Önerileri

- Çelebi Funda, (ed.), *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001.
- Işık, Hasan, "Türkiye'de Yerel Tarihçilik ve Mustafa Çağatay Uluçay", *Türk Tarihçileri*, Ahmet Şimşek ed., Ankara: Pegem, 2016, 309-324.
- Caunce, Stephen, *Sözlü Tarih, Yerel Tarihçi*, çev. Bülent Can Bilmez, Alper Yalçınkaya, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001.
- Danacıoğlu, Esra, *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Klavuz*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001.
- www.local-history.co.uk
- www.sozlutarih.org.tr
- aaslh.org/
- www.balh.org.uk